

УДК 378.124.3:82.09

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ВОЛОДИМИРА МАТВІЙШИНА: РЕКОНСТРУКЦІЯ УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДІАЛОГІВ

Євгеній Лепьохін

*Інститут управління природними ресурсами
ВНЗ “Університет економіки та права “КРОК”
вул. Тютюнника 11-А, Коломия, 78200, Україна;
e-mail: pvnziupr@ukr.net*

Андрій Білас

*Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна;
e-mail: bilas_andriy@mail.ru*

Розглянуто літературознавчу діяльність В. Матвійшина. З’ясовано, що в центрі його наукових інтересів завжди була інтерполяція національної і світової літературної парадигми. Окреслено письменницькі діалоги, які встановив і науково обґрунтував прикарпатський учений.

Ключові слова: вчений, французька література, компаративістика, літературознавство, Україна, історична ідея, факт, стаття.

Володимир Григорович Матвійшин був відомим українським ученим-літературознавцем, професором, завідувачем кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. У центрі його наукових інтересів передусім були українсько-французькі літературні взаємини, матеріалом для вивчення творів ставала національна і зарубіжна класика. І хоча його дослідження провадилися під шифрами спеціальностей “українська література” і “література зарубіжних країн”, насправді вони здійснювалися в рідніщі такого західного конструкту, що ним є “порівняльне літературознавство” або “компаративістика”.

Перший аналітичний розбір наукової компаративної спадщини Володимира Матвійшина було здійснено у своєрідній передмові до збірника літературознавчих статей, спогадів, матеріалів до біографії на вшанування пам’яті вченого. Авторки, професори Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Зоряна та Мар’яна Лановики, оцінили значення роботи Володимира Матвійшина крізь призму стратегічної формації, концептуальної тріади: учитель – ідея – учні. Дослідниці підкреслюють ті світоглядні, наукові, національні переконання, що їх сповідував сам

гуманітарій і плекав у своїх вихованців: треба починати дослідження з власної літератури, з'ясувати її традиції, проблематику, контекст, “не накидаючи на неї матриць інших національних культур чи шаблони інших наукових систем” [5, с. 8]. Якраз така методика сприятиме досліднику у процесі встановлення і відкриття новаторських форм та ідейно-естетичних шукань українських письменників. Оскільки українську літературу (взагалі, все українське) завжди намагалися засунути на манівці, різні маргінеси, тому ідейно-змістові та суспільно значущі речі постійно апелювали до прикладів зі світової історії. Звідси, не викликає подиву те, що Володимир Матвіїшин шукав, зокрема, контактно-генетичних, а з ними й рецептивних зв'язків, типологічно вивчаючи українську й західноєвропейську літературу ХІХ – поч. ХХ ст. Відповідно, літературні епохи, які найбільше потрапляли в поле зору дослідника, – романтизм, реалізм, ранній модернізм.

Ця ідея не була новаторською чи оригінальною. Вона постала як результат вдумливої, аналітичної роботи дослідника, котрий опирався на реальний фактаж. Англо-американський поет і критик Томас Стернз Еліот у статті “Функції літературної критики” зауважував, що критик повинен мати надзвичайно розвинене відчуття факту [3, с. 92]. Його потрібно відповідно фахово пояснити. І хоча митець вважав, що звернення до інтерпретації виправдане лише тоді, коли читачеві необхідно надати такі свідчення, які він самотужки не зумів би відмітити, однак це не зовсім правильно. Сукупність певних невігаданих подій, прикладів, явищ, які стосуються твору, автора, епохи сприяють кращому ставленню до об'єкта і предмета пізнавальної діяльності, утім не повинні бути самоціллю.

Приміром, у статті “Гетьман Іван Мазепа у західноєвропейському письменстві: трансформація і образна систематика” професор Матвіїшин пояснював національну ідентичність вольтерівського образу Мазепа, що його французький письменник зобразив польським шляхтичем (це перейняв і Байрон) цілком зрозумілою [5, с. 83], адже французів чи іншому європейцеві не було легко класифікувати етнічну тотожність репрезентантів слов'янських народів. Дещо інше “вульгаризоване” прочитання самих козаків митець здійснив, коли став членом Російської академії наук. Утім, як провадив далі прикарпатський учений, незважаючи на усі неоконирності, покручі й спотворення образу Мазепа, що його створив Вольтер у своїй квазіісторичній праці “Історія Карла ХІІ” (1731), саме його “легенда про гетьмана Мазепу” стала тією віхою, від якої розпочалося мистецьке звернення до статі українського начальника козацького війська та верховного правителя. Справжній сплеск захоплень і зацікавлень відбувся після публікації 1818 р. поеми “Мазепа” Д. Г. Н. Байрона.

У згадуваній статті Т. С. Еліот зауважував, що основними засобами, якими здійснюється розгляд, тлумачення та оцінка літературних творів, є порівняння й аналіз [3, с. 93]. Професор Матвіїшин послуговувався цією методою, що часто дозволяло йому невимушено доскіпливо з'ясувати особливості неординарного стилю мислення і письма досліджуваних авторів. Коло імен, що були в полі зору дослідника, свідчать про інтеграцію українських текстів у контексти світової літератури і культури розглянутих періодів. Як зауважує колишня аспірантка В. Матвіїшина, а сьогодні к. філол. н., доцент, завідувач кафедри французької філології Прикарпатського національного університету

ім. Василя Стефаника Наталія Яцків [6, с. 73], починаючи з 90-х рр. (проф. Матвіїшин очолював кафедру світової літератури у період з 1992 по 2012 рік) центральне місце в його наукових дослідженнях займають визначні постаті української літератури в контексті французької, англійської, польської та інших літератур. Це реконструкція таких письменницьких діалогів, як Д. Г. Н. Байрон і Т. Шевченко, М. Старицький, І. Франко, П. Меріме і Марко Вовчок, М. Гоголь, М. Костомаров, І. Котляревський, Т. Шевченко, Е. Золя, І. Франко й А. Міцкевич та багато інших.

Потрібно відмітити, що ці діалоги покликані були загострити увагу громадськості на соціальних, історичних темах. Історична конкретика, яка включає в себе реальні історичні персоналії, символи місця і часу, досить чітко проходить крізь усю літературознавчу діяльність дослідника. Про це свідчать назви-заголовки статей професора Матвіїшина: “Слов’янські та козакофільські мотиви у творчій спадщині Проспера Меріме”, “Богдан Хмельницький” Проспера Меріме як джерело українознавства: історичні і жанрово-стильові аспекти”, «Гетьман Іван Мазепа у західноєвропейському письменстві: трансформація і образна систематика”, “Микола Гоголь і Франція – Проспер Меріме й Україна”, “Берестецька битва 1651 року в оцінці французьких мемуаристів П’єра-Жана Шевальє, Жана-Бенуа Шерера та письменника Проспера Меріме”, “Українські інтерпретації образних особливостей поеми Віктора Гюго “Мазепа”.

Мета цих шукань – показати, що українська тематика не стільки екзотична, незвичайна, дивовижна, скільки оригінальна та самобутня, заслуговує на окрему увагу, адже вона, як виявляється, є складовою частиною світової культури. Зрештою, такого висновку доходив і П. Меріме, науково-дослідницькі та художні твори якого, як свідчить В. Матвіїшин [5, с. 78], сприяли зацікавленню Україною не лише у Франції, але й у інших країнах. Вони не втратили своєї актуальності й сьогодні. Уникаючи непотрібного аналізу проблем української культури, що пов’язані з політичним підтекстом, наводячи натомість конкретні історичні факти, прикарпатський дослідник ілюстрував історичні лихоліття людських доль, які мають тричленну структуру: доля людини (автора і перекладача), доля країни (поділ України на Правобережну й Лівобережну), доля народу. Тому й у назві збірника літературознавчих статей на пошану В. Матвіїшина символічно відображено цю триступінчасту єдність словами: література, час, постаті.

Соціальність тем, що їх аналізував проф. Матвіїшин, пов’язана з особливостями літературного процесу досліджуваного ним періоду в Україні, який, насамперед, характеризувався народницько-реалістичним пізнанням суспільства і людини. Наприклад, у статті “Михайло Драгоманов і європізація літературного процесу у Галичині 70–90-х рр. XIX століття” В. Матвіїшин навів міркування вченого про призначення літератури, яка в парі з літературно-публіцистичною діяльністю повинна “служити широким народним масам, не звинувачувати народ у лінивстві, п’янстві, а думати над тим, чим замінити йому корчму за допомогою просвітянської діяльності” [5, с. 375]. Чуттєво-повнокровне відтворення життя на сторінках творів галицьких митців кінця XIX ст. йшло пліч-о-пліч з добором кращих взірців зарубіжної прози для здійснення їх перекладів.

Ще однією типологічною характеристикою дослідницького методу В. Матвіїшина було вміння вивчати міжлітературні взаємини і комунікацію не тільки в рецептивній формі, а й перекладацько-інтерпретаторській. Тут знову гостро постає мовне питан-

ня, яке також хвилювало й М. Драгоманова. Учений фахово аргументовував етнічну однорідність українського народу у всіх регіонах його розселення – від Кубані до Закарпаття. Разом з тим він акцентував увагу на тому, щоб мовою більшості, тобто українською, яку потрібно було нормалізувати й упорядкувати щодо вимог літературної, “передавати народові здобутки світової цивілізації, стежачи за розвитком європейської думки, популяризуючи її якнайширше на сторінках періодичної преси” [5, с. 373]. У різних статтях В. Матвіїшин торкався питання перекладу та його похідних – переспіву, переробки, адаптації, оскільки в боротьбі української мови за привілей існувати, яка часто зазнавала невинуватих утисків, не останню роль відіграли переклади з різних національних літературних систем. Логіка мисленневих ходів проф. Матвіїшина щодо питання перекладу спонукала звернутися до початків українського перекладу, який попри те, що своїм корінням сягає Середньовіччя (тлумачення Святого письма Кирилом і Мефодієм), все ж значно розвинувся завдяки І. Котляревському. Його “перелицьована Енеїда” заклала фундамент для утвердження української мови як літературної.

У статті “Початки українського перекладу: від “перелицьованої” “Енеїди” Івана Котляревського до сучасної інтерпретації літературного твору” В. Матвіїшин прозоро натякає на важливість і потребу за замовчуванням знати іноземні мови, що дозволяє зазирнути у глиб національних “речей”. А вже це, зі свого боку, надасть змогу здійснювати лінгвістичний аналіз отриманих рідною мовою значень, зафіксувати відношення, які визначають лексичну організацію національної мовної структури.

Намагаючись окреслити завдання перекладача, філософ культури і публіцист В. Беньямін підкреслював необхідність творити свою форму оригіналу згідно з правилами, “ідеологією”, способом мислення рідної мови. Через це перекладач повинен “позбутися прагнення щось повідомляти, відмовитися від охоплення надто широкого змісту, а оригінал у цьому плані важливий для нього тільки тому, що він уже позбавив перекладача і його працю від мук формулювання повідомлення” [2, с. 33]. Саме за таким принципом працювали галицькі письменники-перекладачі, серед них й І. Франко, який за спостереженнями проф. Матвіїшина [5, с. 297], у численних критичних відгуках на книги, попередніх зауваг до своїх і чужих перекладів різко критикував вибір слабких, безідейних творів.

Проблем перекладацької майстерності науковець торкався в низці своїх розвідок. Не зважаючи на те, що сам В. Матвіїшин перекладачем не був у такому сенсі, як, наприклад, В. Підмогильний, все ж його цікавили особливості й тонкощі передачі написаного іншою мовою для характеристики українських літературних реалій і оцінки художньої якості перекладу.

Як дипломований фахівець з романської філології, проф. Матвіїшин відповідно найбільше цікавився французькою літературою та її перекладами українською мовою. Як авторитетний спеціаліст, знавець різних мов і літератур, на якого можна було покластися, дослідник обрав загальноновизнаного патріарха української культури Івана Франка. Аналізу багатовекторної діяльності Каменяра присвячено статті “Світова література у перекладацькій, критичній та художній діяльності Івана Франка”, “Французька література в ідейно-естетичній та поетикальній системі Івана Франка”, “Поетика французького натуралізму у світлі літературно-критичних засад Івана Франка”, “Іван

Франко і поетика натуралізму в системі українсько-польських історико-типологічних зв'язків”, “Науковий реалізм” Альфонса Доде в критичному осмисленні Івана Франка”.

Зокрема, В. Матвіїшин відзначав вдалі спроби українського енциклопедиста перекласти твори А. Доде, Е. Золя польською з російських джерел, коли він ще не досить добре володів французькою мовою, але інтуїтивно відчував важливість і нагальність перекладу для українських читачів певного твору з огляду його злободенності та сучасності. Крім того, І. Франко сприяв появі на сторінках галицьких видань перекладів творів, у яких спостерігалися заклики до пробудження національної свідомості й почуттів. Як зауважував проф. Матвіїшин, “на захист української культури активно виступала патріотично налаштована українська інтелігенція, яка використовувала різні форми боротьби з колоніальним становищем України, в тому числі й художній переклад” [5, с. 264].

У своїх дослідженнях В. Матвіїшин неодноразово звертав увагу на співвідношення понять “вірність” і “художність” українських перекладів-глуначень аналізованих творів. Звичайно, що попри можливу далекість від оригінальних авторських задумів, що зазнавали модифікацій у перекладеному творі, сама його поява схвально сприймалася дослідником. Та вчений наголошував: “Інтерпретатор не повинен ні поліпшувати, ні погіршувати першотвір, а йому належить відтворити відібраний для перекладу твір на всіх рівнях: змістовому, мовно-стилістичному, ритмомелодійному, евфонічному” [5, с. 250].

Україноцентризм, яким завжди позначалися наукові розвідки, статті та доповіді В. Матвіїшина, ніколи не зникав з поля зору дослідника. Окреслюючи семантичне поле лексеми “Україна”, виявляємо такі найуживаніші автором його похідні-кореляти: “український”, “боротьба”, “придушення”, “шовінізм”, “національний”, “крамольний”, “зайди”, “загарбницький”, “захист” тощо. Потрібно також зазначити легкість і простоту стилю викладу концепцій та ідей. Розвідки не є надмірно переобтяженими термінами та спеціальними словами. Вони легко читаються; вони цікаві та пізнавальні, в їхній основі лежить своя система ідей і мова. Але ця вільність у дискурсі досягається ціною опрацювання величезної кількості матеріалу, передусім архівного. Як відзначали колеги по роботі В. Матвіїшина, кожне його наукове слово має під собою істотне підґрунтя з багатьох фактів. Завдяки своїй техніці конструювання словесних образів, проф. Матвіїшину вдавалося донести суть його наукових ідей.

Спільною темою усієї літературознавчої наукової діяльності В. Матвіїшина була проблема людини, її сутності й ролі в суспільстві. Оскільки література завжди була зорієнтована на людину, пізнання її внутрішнього і зовнішнього світу, відкриття правди про неї, тому літературознавство завдяки своїм “операторам”, – дослідникам-критикам, – дає особливу можливість показу людини і зв'язків між іншими. Письменник і перекладач, письменник як перекладач, перекладач як коментатор та інтерпретатор – цим антоніміям проф. Матвіїшиним також приділяв увагу в дослідженнях.

Відійшовши у вічність, В. Матвіїшин залишив після себе не тільки власні напрацювання, тобто ідеї, але й послідовників-поціновувачів його концепцій. У монографії “На межі буття: філософія кінечності людського буття та етика” з приводу ідеї смерті, яку можна розглядати зокрема і як феномен співбуття в суспільстві, Є. Мулярчик

пише: “Ми маємо вирішувати долю померлих у світі, пам’ятати їх або залишати серед тих, хто забутий, продовжувати справи, зберігати чи полишати їхній спадок. Ми відповідалі за своє ставлення до тих, хто відійшов зі світу, “обираємо свою установку стосовно померлих, не можна лише не обирати ніякої” [4, с. 65]. Щодо спадку проф. В. Матвіїшина це означає не просто шанувати його наукові досягнення, а й розвивати їх, удосконалювати, поглиблювати, навіть ставати в опозицію до них, полемізувати, якщо на те будуть вагомі підстави та докази. Зрештою, один із законів діалектики є універсальним як для різних сфер діяльності людини, так і стосовно кожної окремо взятої особистості.

У цьому сенсі, можна тактовно засудити наукове звернення Володимира Григоровича до постаті І. Борщака. У статті “Ілько Борщак, його науково-публіцистична діяльність у Франції”, що з’явилася у 2008 р., автор як завше розглянув роль та значення популяризаторської роботи І. Борщака щодо України в Європі. Утім сподвижницька робота науковця Борщака, який так само, як і В. Матвіїшин, присвятив своє життя дослідженню зв’язків України і Франції, України й Англії, України і Швеції, часто справедливо стає об’єктом критичних зауважень-ремарок щодо історичної достовірності оперованих ним фактами. Приміром, у тому ж 2008 р. В. Ададуров здійснив дослідження за назвою “Наполеоніда” на сході Європи: уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних країн Російської імперії на початку ХІХ століття”. Автор відзначає, що “заслуг Борщака-дослідника не слід перебільшувати, бо, нехтуючи головними принципами археографічної роботи, він не цитував і не публікував документи цілком, мовою оригіналу, з наступним перекладом і коментарями <...> Недоступність для українських істориків західних архівів спонукала їх довіряти інформації І. Борлака” [1, с. 9].

Отож українська тема залишалася домінантною в дослідницькій діяльності В. Матвіїшина впродовж усього життя вченого. Його статті свідчать про ту внутрішню роботу душі Володимира Григоровича, що виливалася в дипломатично виважені і, що найважливіше, вміло аргументовані факти-підтвердження поглядів. Висвітлюючи особливості літературно-просвітницьких робіт чи то Е. Золя, чи М. Черемшини, оригінальні інтерпретації В. Матвіїшина носять онтологічний характер, оскільки в них простежується глибина й трагізм національної свідомості українського етносу. Насамперед, це стосується утисків української мови, якою творилася класична українська література.

У статті “Українська мова і світові обшири” прикарпатський учений-філолог, здійснивши короткий екскурс в історію питання щодо шовіністичної інтерференції української мови та її масштабних факторів-резистантів, писав: “Жалюгідний сьогоднішній статус української мови – наслідок багатовікової великодержавної політики, спрямованої на повне зросійщення українського етносу <...> Очевидно, що без цілеспрямованої державної політики з чітко окресленою національною програмою розвитку й утвердження української культури процес становлення України як держави буде надто сповільнений, а то й проблематичний” [5, с. 460]. Отже, драматизм літературознавчих досліджень проф. Матвіїшина полягав у тому, що він намагався своєю працею якщо не повернути увагу компетентних осіб до означених проблем, то принаймні показати, що ніщо не забуде. Доброзичлива, співчутлива, гуманістична традиція, що її сповідував у своєму науковому ареалі вчений, є свідченням чуйності, щирості та людяності її носія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ададуров В. В.* “Наполеоніда” на сході Європи : уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку XIX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. істор. наук : спец. 07.00.02 “Всесвітня історія” / В. В. Ададуров. – Львів, 2008. – 38 с.
2. *Беньямін В.* Завдання перекладача / Вальтер Беньямін // *Вибране / Пер. з нім. Ю. Рибачук, Н. Лозинська.* – Львів : Літопис, 2002. – С. 23–38.
3. *Еліот Т. С.* Функції літературної критики / Томас Стернз Еліот // *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. Марії Зубрицької.* 2-е вид., доповнене. – Львів : Літопис, 2001. – С. 86–94.
4. *Лановик З., Лановик М.* Український європеїзм наукової компаративної школи професора Матвіїшина / Зоряна Лановик, Мар’яна Лановик // *ЛІТЕРАТУРА. ЧАС. ПОСТАТІ.* Літературознавчі статті, спогади, матеріали до бібліографії на вшанування пам’яті Володимира Матвіїшина / упоряд. Н. Яцків. – Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. – С. 5–19.
5. *Мулярчик Є. І.* На межі буття : філософія конечності людського буття та етика. – К., 2012. – 176 с.
6. *Література. Час. Постаті.* Літературознавчі статті, спогади, матеріали до бібліографії на вшанування пам’яті Володимира Матвіїшина / упоряд. Н. Яцків. – Івано-Франківськ : Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. – 616 с.
7. *Яцків Н. Я.* Французька література в критичній спадщині В. Г. Матвіїшина / Н. Я. Яцків // *Літературознавчі студії : компаративний аспект (пам’яті докторів наук, професорів В. Г. Матвіїшина та М. В. Теплінського присвячується).* Збірник статей. Випуск І. Упорядники : І. В. Девдюк, А. М. Мартинець. Відп. ред. І. С. Хороб. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2013. – Вип. І. – С. 71–75.

*Стаття надійшла до редколегії 17.10.2013
Прийнята до друку 10.01.2014*

УКРАИНСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕЯ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ВЛАДИМИРА МАТВИИШИНА: РЕКОНСТРУКЦИЯ УКРАИНО-ЕВРОПЕЙСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ДИАЛОГОВ

Евгений Лепехин

*Институт управления природными ресурсами
ВУЗ “Университет экономики и права “КРОК”
ул. Тютюнника 11-А, Коломыя, 78200, Украина;
e-mail: pvnziupr@ukr.net*

Андрей Билас

*Прикарпатский национальный университет им. Василия Стефаника,
ул. Шевченко 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина;
e-mail: bilas_andriy@mail.ru*

Рассмотрена літературознавча діяльність В. Матвишина. Доказано, що в центрі його наукових інтересів завжди була інтерполяція національної і всесвітньої літературної парадигми. Визначені письменські діалоги, які встановив і науково обґрунтував прикарпатський учений.

Ключові слова: учений, французька література, компаративістика, літературознавство, Україна, історичний, ідея, факт, стаття.

THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA IN THE STUDIES OF VOLODYMYR MATVIYISHYN: THE UKRAINIAN-EUROPEAN LITERARY DIALOGUES RECONSTRUCTION

Yevheniy Lepyokhin

*Institute for Natural Resources Management, KROK University,
11-A Tyutiunnya St, Kolomyia, 78200, Ukraine;
e-mail: pvnziupr@ukr.net*

Andriy Bilas

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
57, Shevchenko St., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine;
e-mail: pvnziupr@ukr.net*

In the article the philological work by Volodymyr Matviyishyn has been reviewed. The interpolation of the national and the world literary paradigm has always been in the focus of studies of the scholar. The writers' dialogues discovered by the Precarpathian scholar have been determined.

Keywords: scholar, French literature, Comparative literature, literary criticism, Ukraine, historical, idea, fact, article.